

Osmanlı Süreli Yayınlarında Batı Dünyasındaki Bilgi Kurumları ile İlgili Makaleler: Batılılaşma Bağlamında Bir Değerlendirme

Articles on Information Institutions in the Western World in Ottoman Periodicals: An Evaluation in the Context of Westernization

Sinan SÜMBÜL*

ÖZ

Amaç: Bu çalışmada, Osmanlı süreli yayınlarında neşredilen Batı ülkelerindeki bilgi kurumlarına dair makaleler incelenerek bunların, Osmanlı toplumunu bilgilendirici niteliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Kültür tarihinin önemli tanıklarından olan süreli yayınlar, yayımlandıkları dönemin hem siyasi hem de kültürel atmosferini yansıtmaları bakımından önemlidir. Süreli yayınlardan kültürel, toplumsal ve mesleki konulardaki gelişmeleri takip etmek mümkündür. Bu sebeple Osmanlı süreli yayınlarında Batı'daki bilgi kurumları hakkında yazılmış makaleleri odağa alan bir çalışma yapılmıştır.

Yöntem: Tarihsel yöntem ve belgesel tarama tekniği kullanılan çalışmada, konuyla ilgili 29 makaleye ulaşılmış ve bu makaleler incelenmiştir. İlgili makalelere Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi Osmanlıca Makaleler Veri Tabanından erişilmiştir.

Bulgular: Osmanlı süreli yayınlarında yer alan makalelerde bilgi bilimleri alanındaki mesleki uygulamaların detaylarına girilmediği, çoğunlukla arşiv, müze ve kütüphanelerde bulunan bilgi kaynakları hakkında tanıtıcı bilgi verildiği tespit edilmiştir.

Sonuç: Çalışma sonucunda incelenen makalelerin bilgilendirme ve tanıtım amaçlı yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle ülkemizdeki mesleki gelişime ve alan yazına katkıları sınırlı olmuştur.

Özgünlük: Bilgi bilimleri alanında Osmanlı süreli yayınlarında Batı'daki bilgi kurumları ile ilgili makaleleri değerlendiren ilk yayın olması çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Devleti; Osmanlı süreli yayınları; Batılılaşma; Batı ülkeleri; bilgi kurumları.

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. E-posta: sinan.sumbul@istanbul.edu.tr
Istanbul University, Faculty of Letters, Department of Information and Records Management. E-mail: sinan.sumbul@istanbul.edu.tr

ABSTRACT

Purpose: This study aims to examine the articles published in the Ottoman periodicals about information institutions in Western countries and to reveal the effects of these publications in Turkey. Periodicals, being substantial witnesses of cultural history, are significant in reflecting the political and cultural atmosphere of the period in which they were published. It is possible to follow the developments in cultural, social, and professional issues from periodicals. So a study has been conducted to focus on the articles about Western countries released in Ottoman periodicals.

Method: In the study, which used the historical method and documentary scanning technique, 29 articles related to the subject were accessed and examined. Related articles were reached via the Türkiye Diyanet Foundation, Center for Islamic Studies Library (ISAM), and Ottoman Articles Database.

Findings: It was determined that in the articles in the related periodicals, the details of the professional practices in the field of information sciences were not given, and information was mostly given about the information sources in archives, museums, and libraries.

Implications: As a result of the study, it was concluded that the examined articles were written for informational and promotional purposes. Therefore, their contribution to our country's professional development and literature is limited.

Originality: The originality of the study is that it is the first publication that evaluates the articles about Western information institutions in Ottoman periodicals in terms of information sciences.

Keywords: Ottoman Empire; Ottoman periodicals; Westernization; Western countries; information institutions.

Giriş

Günümüzde Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerini ifade etmek amacıyla kullanılan (TDK, 2022) Batı (Garp) teriminin yaygınlık kazanması ve yoğun olarak tartışılması 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın ilk çeyreğine denk gelmektedir (Hanioğlu, 1992, s. 148). Ortaya çıkışından itibaren ona yüklenen anlam zaman içinde teknik gelişmişlikten kültürel ve siyasi boyuta doğru genişlese de Batı kavramı popülerliğini hiç yitirmemiştir. Osmanlılarda özellikle Tanzimat'ın (1839) ilanından sonra sıkça kullanılan bir terim olan "Batılılaşma (Garp-lılaşma)" Batı'nın gelişmişlik seviyesine ulaşabilmek için gerçekleştirilen siyasi, sosyal ve kültürel hareketleri ifade etmek üzere kullanılmıştır (Hanioğlu, 1992, s. 148).

Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma fikrinin yoğun bir şekilde tartışıldığı 19. yüzyılda Batı'da bilgi merkezlerine dair önemli gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin, İngiltere'de 1850 yılında halk kütüphaneleri kanunu çıkarılmıştır (McMenemy, 2018, s. 6). Amerika'da Melvil Dewey tarafından geliştirilen Dewey onlu sınıflama sistemi 1876 yılında uygulamaya konulmuştur (Dewey, 1993). 1876 yılında dünyadaki ilk kütüphanecilik derneği olan Amerikan Kütüphane Derneği (American Library Association, ALA) kurulmuş ve bu dernek tarafından kütüphanecilik alanındaki ilk mesleki süreli yayınlardan biri olan The American Library Journal 1876 yılında yayımlanmıştır (ALA, 2023). Amerika'da üniversite düzeyinde kütüphanecilik eğitimi 1887 yılında vermeye başlanmıştır (Columbia University, 2019). Bütün bu gelişmeler bilgi bilimleri alanındaki mesleki gelişimin önemli kilometre taşları olmuştur.

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde ilk süreli yayınların ortaya çıktığı dönemdir. Batılılaşma kavramının ortaya çıktığı zaman dilimindeki iletişim olanakları sebebiyle kavramın tartışıldığı yegâne ortam şüphesiz sü-

reli yayınlar olmuştur. Kültürel hayatımızın önemli bir parçası olan gazete ve dergiler, yayımlandıkları dönemin sosyal, kültürel, ekonomik ve idari yapısı gibi çeşitli alanlarda bilgi verirler. Bu yayınlardan farklı konularda ilgi çekici bilgiler edinmek mümkündür (Keskin, 2009, s. 143). Geçmiş döneme ait bu tür yayınların incelenmesi, geçmişte kalan birçok bilginin ortaya çıkarılarak anlaşılabilmesi ve bugüne yansıyan uygulamaların daha sağlıklı bir şekilde yorumlanabilmesi açısından önemlidir (Öztürk, 2000, s. 130). Bu nedenle Osmanlı süreli yayınlarında Batı'daki bilgi kurumları ile ilgili makaleleri değerlendiren bir çalışma yapılmıştır.

Literatür Değerlendirmesi

Bilgi bilimleri alanında Osmanlı Türkçesi ile yayımlanan metinleri ele alan önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar içinde dikkat çeken başlıca yayınlar, Erünsal (1982, 1990, 2008), Rukancı ve Odabaş (2006), Odabaş ve Odabaş (2007), Keskin (2009), Yılmaz Şentürk (2022) tarafından yapılmıştır. Bilgi bilimleri tarihi konusunda ülkemizdeki en önde gelen isimlerden biri olan Erünsal tarafından hazırlanan "Kütüphanecilikle ilgili Osmanlıca Metinler ve Belgeler I" ve "Kütüphanecilikle ilgili Osmanlıca Metinler ve Belgeler II" adlı eserler, alanda öğrenim gören öğrencilerin Osmanlı Türkçesi bilgilerini geliştirmek ve "yazma eserler", "neşriyat tarihi", "Osmanlı vakıf kütüphaneleri tarihi" derslerine yardımcı olmak amacıyla kaleme alınmıştır (Erünsal, 1982). Erünsal, Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak yazdığı ve ağırlıklı olarak vakıf kütüphanelerini merkeze alan "Tanzimat Sonrası Türk Kütüphaneciliği ile İlgili Belgeler" isimli makalesinde Tanzimat'ın (1839) ilan edilmesinden sonra kütüphanecilik alanında yaşanan gelişmeleri analiz etmiştir (Erünsal, 2008).

Rukancı ve Odabaş tarafından hazırlanan "Osmanlıca Metinler: Kütüphanecilik ve Çeşitli Alanlara Ait Belgelerin Transkripsiyonu" adlı eser, kütüphanecilik alanında Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan farklı yayınlardaki metinleri odağına alan ve bu metinlerin Latin harflerine çevirilerini içeren bir yayın olarak dikkat çekmektedir (Rukancı ve Odabaş, 2006). Bu konudaki diğer bir yayın "Osmanlıca Metinler: Matbaacılık, Osmanlı Kütüphaneleri ve Şehirleri" adını taşımaktadır. Bu eserde Osmanlı kütüphaneleri ve şehirleri ile matbaacılık konusundaki Osmanlı Türkçesi ile yazılan metinlerin Latin harflerine çevirileri yer almaktadır (Odabaş ve Odabaş, 2007). Osmanlı Dönemi süreli yayınlarını ele alan bir diğer önemli çalışma, dönemin önde gelen gazetelerinden olan İkdam Gazetesi'nde okul kütüphaneleri hakkında yayımlanan bir makalenin transkripsiyon ve değerlendirmesini içermektedir (Keskin, 2009). Bilgi bilimleri alanında Osmanlı Türkçesi ile yayımlanan metinleri ele alan önemli bir çalışma, İstanbul Şehremaneti Mecmuası'nda yayımlanan ve 'Arşivlerde Usûl ve Kâide' ile 'Arşivlerde Usûl ve Kâide: Usûl-i Tasnif' isimli iki ayrı makalenin değerlendirmesini içermektedir (Yılmaz Şentürk, 2022).

Araştırmanın Amacı ve Soruları

Bu çalışmanın amacı, Batılılaşma kavramının yoğun olarak tartışıldığı bir dönemde Osmanlı Devleti'ndeki süreli yayınlarda yer alan Batı ülkelerindeki bilgi kurumlarıyla ilgili makaleleri inceleyerek bu yayınların Osmanlı toplumunu bilgilendirici niteliklerinin ortaya konulmasıdır. Söz konusu makalelerin bilgilendirici niteliklerini ortaya çıkarmak için makaleler analiz edilmiş ve mesleki/teknik konularda bilgi içerip/içermediklerine göre çıkarım yapılmıştır. Çalışmanın diğer bir amacı, Batı ülkeleri ile Osmanlı Devleti arasındaki mesleki ve kültürel etkileşimin tarihine ışık tutulmasıdır.

Çalışma, Batı'daki bilgi kurumlarıyla ilgili makaleleri odağına alarak Batılılaşma perspektifinin Osmanlı toplumunu bilgilendirici niteliklerini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada ele alınan makalelerde; Batı'daki bilgi merkezleri hangi açılardan ele alınmıştır?; "Batı'da tasnif ve kataloglama konusundaki gelişmeler makalelere yansımış mıdır?"; "Batı'da, arşivcilik, kütüphanecilik ve müzecilik alanında yaşanan mesleki gelişmeler hakkında detaylı bilgi verilmiş midir?" sorularının cevapları aranmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bir konudaki güncel bilgiler, o konuya ilişkin bütün soruların cevaplarını içermeyebilir. Bu bilgilere, o konunun geçmiş zaman içindeki gelişiminin incelenmesi sonucunda elde edilen verilerin ilave edilmesi gerekmektedir (Kaptan, 1998, s. 53). Osmanlı Devleti'ndeki süreli yayınlarda Batı'daki bilgi merkezleriyle ilgili makaleleri inceleyen bu çalışmada, tarihsel yöntem kullanılmıştır. Verilerin toplanması için belgesel tarama tekniğinden yararlanılmış; erişilen belgeler ise doküman analizi tekniği ile değerlendirilmiştir. İçerik çözümlemesi sonucunda ortaya konulan veriler, bilgi ve belge yönetimi açısından değerlendirilmiştir.

Çalışma, literatürde yer edindiği bir dönemde Batılılaşma kavramının mesleki açıdan yansımalarını bilgi kurumları üzerinden ele almaktadır. Bu çalışmanın özgün yanını bilgi bilimleri alanında Osmanlı süreli yayınlarında Batı'daki bilgi kurumları ile ilgili makaleleri değerlendiren ilk yayın olması oluşturmaktadır. Çalışmada dokuz farklı süreli yayında yer alan toplam yirmi dokuz makale ve haber incelenmiştir. Çalışmanın bütününde tek biçim sağlanması açısından değerlendirilen bütün yayınlar makale olarak nitelendirilmiştir. Çalışma kapsamında değerlendirilen süreli yayınlar dergi ve gazetelerden oluşmaktadır. İlgili yayınlara bu alandaki en kapsamlı veri tabanı olan ve bünyesinde kırk bine yakın makalenin künyesi ile tam metinlerinin yer aldığı (İSAM, 2023) Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi Osmanlıca Makaleler Veri Tabanından erişilmiştir. Bu veri tabanında "Amerika, âsar-ı atıka, Avrupa, arşiv, Batı, bilgi, evrak, garp, hazine-i evrak, katalog, kitap, kitabhâne, kütüphane, müze, sınıflama, tasnif" kelimeleriyle aramalar yapılarak konuyla ilgili yirmi dokuz adet yayına ulaşılmıştır. Arama kapsamında "Avrupa Matbuatı", başlığı altında yer alan makaleler olduğu ancak bu makalelerde çeşitli Avrupa ülkelerindeki gazete haberlerinin ele alındığı görülmüştür. Bu tür yayınlar doğrudan bilgi kurumları ile ilgili bilgi içermediği için çalışmaya dâhil edilmemiştir. Ayrıca İstanbul Şehremaneti Mecmuası'nda yayımlanan ve 'Arşivlerde Usûl ve Kâide' ile 'Arşivlerde Usûl ve Kâide: Usûl-i Tasnif' isimli iki ayrı makaleye de erişilmiştir. Ancak bu makaleler farklı bir çalışmada (Yılmaz Şentürk, 2022) detaylı bir şekilde değerlendirilmiş olmaları sebebiyle bu çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Çalışma kapsamında değerlendirilen makalelerin yer aldığı yayınlar; Maârif Gazetesi, Mecmua-i Ebüzziya, Mecmua-i Edebiye, Mihrab Mecmuası, Milli Mecmua, Resimli Gazete, Sırât-ı Mustakîm, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası ve Ulûm Gazetesi'dir. Çalışmada ele alınan makaleler 1869-1926 yılları arasında yayımlanmıştır. Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış olan söz konusu makalelerin tamamının Yeni Türk Alfabesine çevrilmesi bu makalenin boyutunu aşacağından makalelerin analiz bilgileri verilmiştir.

Bulgular

Makaleleri değerlendirmeden önce Osmanlı Devleti'ndeki süreli yayınlar hakkında bilgi vermek gerekir. Osmanlı Devleti'nde yayımlanan ilk Arapça-Türkçe gazete 1828 yılında yayın hayatına başlayan "Vekâyi-i Mısıryye"dir. Gazete, o dönemde Osmanlı toprağı olan Mısır'da yayımlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk resmi gazetesi, devletin başkenti olan İstanbul'da 1831 yılında yayımlanan "Takvim-i Vekâyi"dir (Duman, 1986, s. x). Günümüz gazete anlayışında yayımlanan ve resmi olmayan ilk gazete ise 1840 yılında yayımlanan "Ceride-i Havâdis"tir. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren günlük gazetelerin yanında haftalık, 15 günlük ve aylık dergiler yayımlanmaya başlamıştır (Milli Kütüphane, 2023). Çalışmaya konu olan makalelerin yer aldığı süreli yayınlar: Maârif Gazetesi, Mecmua-i Ebüzziya, Mecmua-i Edebiye, Mihrab Mecmuası, Milli Mecmua, Resimli Gazete, Sırât-ı Mustakîm, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası ve Ulûm Gazetesi'dir.

Makale kapsamında yukarıda belirtilen süreli yayınlarda yer alan Batı ülkelerindeki bilgi kurumları ile ilgili toplam yirmi dokuz makale incelenmiştir. Konuyla ilgili en çok makalenin dokuz makale ile Mecmua-i

Ebüzzıyâda yayımlandığı görülmüştür. Mecmua-i Ebüzzıyâ'yı beş makale ile Resimli Gazete ve Sırat-ı Müstakim, üç makale ile Milli Mecmua, iki makale ile Mecmua-i Edebiye ve Mihrab Mecmuası, birer makale ile Maârif Gazetesi, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası ve Ulûm Gazetesi izlemektedir. Makalelerin konusal dağılımına bakıldığında bazı makalelerde bilgi kurumları ile ilgili farklı konuların ele alındığı görülmektedir. Örneğin kütüphane tarihi ile ilgili bir makalede farklı ülkelerdeki kütüphaneler ve bunların sahip olduğu kitap miktarı hakkında bilgi verilmiştir. Bu sebeple konusal dağılım, incelenen makale sayısından farklılık göstermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde en çok kütüphane dermesi ile ilgili yayın yapıldığı görülmektedir. Derme konusuna on üç makalede yer verilmiştir. Müze koleksiyonu ile ilgili sekiz makale vardır. Müze mimarisi konusunda beş makale, süreli yayınlar konusunda iki makale, kütüphane tarihi konusunda iki makale, kitap ihracatı konusunda bir makale, özel kütüphaneler konusunda bir makale, arşivler konusunda bir makale, kütüphane mimarisi konusunda bir makale, kütüphane okuyucu hizmetleri konusunda bir makale, yayıncılık faaliyetleri konusunda bir makale yayımlandığı görülmüştür.

İnceleme sonucunda makalelerin beş tanesinin Amerika'daki müze ve kütüphaneler hakkında bilgi verdiği geri kalan yirmi iki makalenin çeşitli Avrupa ülkelerindeki bilgi kurumları ile ilgili olduğu görülmüştür. Birbirinin devamı niteliğindeki iki makale ise dünya tarihinde kütüphanelerin gelişimi konusunu ele almakla birlikte Avrupa ve Amerika'daki kütüphaneler hakkında genel bilgi vererek kütüphanelerin toplum hayatındaki olumlu etkisinden bahsetmektedir. İncelenen yirmi dokuz makalenin on altı tanesi kütüphaneler, sekiz tanesi müzeler, bir tanesi arşiv kurumlarıyla ilgilidir. Geri kalan dört makalenin ikisi süreli yayınlar, biri yayıncılık faaliyetleri, biri de kitap ihracatı konusunu ele almaktadır. Süreli yayınlar ile ilgili olan iki makale doğrudan bilgi kurumları ile ilgili olmamakla beraber İngiltere ve İsviçre'deki süreli yayınlar hakkında bilgi vermeleri sebebiyle çalışmaya dâhil edilmiştir. Yayıncılık faaliyetleri konusundaki makale basım tekniğinin Fransa'daki gelişimi ile ilgili olmakla beraber bu ülkede basılan ilk kitaplarla ilgili bilgi vermesi açısından önemli görülerek çalışmaya dâhil edilmiştir. Kitap ihracatı konusundaki makale ise Almanya'nın 1910 yılındaki kitap ihracatı hakkında bilgi vermesi açısından önemli görülerek değerlendirilmiştir.

Tablo 1'de makalelerin hangi ülkeler ve konular ile ilgili olduğu gösterilmiştir. Tablo 1'de ayrıca makalelerin yayımlandığı süreli yayınlar da belirtilmiştir.

Tablo 1: Makalelerin ilgili oldukları ülke ve konular ile yer aldıkları süreli yayınlar

Sıra	Ülke	Konu	Yayın
1. Makale	Almanya	Kitap ihracatı	Mecmua-i Ebüzziya
2. Makale	Amerika	Özel kütüphaneler	Mecmua-i Edebiye
3. Makale	Avrupa	Kütüphane dermesi	Mecmua-i Ebüzziya
4. Makale	Almanya	Arşiv	Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
5. Makale	Almanya	Müze koleksiyonu	Resimli Gazete
6. Makale	Amerika	Kütüphane dermesi ve mimarisi	Resimli Gazete
7. Makale	Fransa/İngiltere	Kütüphane dermesi	Maârif Gazetesi
8. Makale	Fransa	Müze koleksiyonu	Mecmua-i Edebiye
9. Makale	Fransa	Kütüphane dermesi	Mecmua-i Ebüzziya
10. Makale	İngiltere	Kütüphane dermesi	Mecmua-i Ebüzziya
11. Makale	İngiltere	Süreli yayınlar	Mecmua-i Ebüzziya
12. Makale	İsviçre	Süreli yayınlar	Mecmua-i Ebüzziya
13. Makale	Almanya	Müze mimarisi ve koleksiyonu	Milli Mecmua
14. Makale	Almanya	Müze mimarisi ve koleksiyonu	Milli Mecmua
15. Makale	Almanya	Müze mimarisi ve koleksiyonu	Milli Mecmua
16. Makale	Almanya	Müze mimarisi ve koleksiyonu	Resimli Gazete
17. Makale	Amerika	Kütüphane dermesi	Mecmua-i Ebüzziya
18. Makale	Amerika	Kütüphane okuyucu hizmetleri	Mecmua-i Ebüzziya
19. Makale	Fransa	Kütüphane dermesi	Ulûm Gazetesi
20. Makale	Amerika	Müze koleksiyonu	Resimli Gazete
21. Makale	Genel	Kütüphane tarihi	Mihrab Mecmuası
22. Makale	Genel	Kütüphane tarihi ve dermesi	Mihrab Mecmuası
23. Makale	Fransa	Yayıncılık faaliyetleri	Mecmua-i Ebüzziya
24. Makale	Fransa	Müze mimarisi ve koleksiyonu	Resimli Gazete
25. Makale	İtalya	Kütüphane dermesi	Sirât-ı Mustakîm
26. Makale	İtalya	Kütüphane dermesi	Sirât-ı Mustakîm
27. Makale	İtalya	Kütüphane dermesi	Sirât-ı Mustakîm
28. Makale	İtalya	Kütüphane dermesi	Sirât-ı Mustakîm
29. Makale	İtalya	Kütüphane dermesi	Sirât-ı Mustakîm

Makalelerin Analizi

Bulgular kısmında çalışmaya konu olan makalelerin yer aldığı süreli yayınlar belirtilmiştir. Çalışmada, yukarıda isimleri belirtilen süreli yayınlarda yer alan makaleler, adlarına göre alfabetik olarak sıralanmış ve bu sıraya göre değerlendirilmiştir. Alfabetik sıraya göre değerlendirmeye ilk olarak Almanya'daki kitap ihracatı hakkında bilgi veren makaleden başlanmış ve Vatikan Kütüphanesi'nde bulunan İslam eserleri ile ilgili makale ile değerlendirme tamamlanmıştır.

1. Almanya'nın 1910 Senesindeki Kitap İhracatı: Mecmua-i Ebüzziya'da yer alan makale doğrudan bilgi kurumlarıyla ilgili değildir. Ancak Almanya'da basılan kitap miktarını göstermesi açısından önemli görülerek çalışmaya dâhil edilmiştir. Makalede, ülkelerin birbirlerine nispetle sahip oldukları gelişmişlik düzeylerini belirleyen yegâne ölçünün kitap olduğu ifade edilmektedir. Kitap nerede çok bulunur, çok okunur, çok kullanılır ve çok basılırsa o yerde eğitim seviyesinin yüksek olacağı belirtilmektedir. 1910 yılında Almanya'nın kitap ihracatının 51 milyon Marka ulaştığı ve bu miktarın doğruluğunu resmi istatistiklerin teyit ettiği belirtilmektedir. İstatistiklere göre Almanya'nın kitap ihraç ettiği ülkeler sırasıyla; Avusturya-Macaristan, İsviçre, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Büyük Britanya, İtalya, Japonya, İspanya'dır. Almanya'da yıllık ortalama 30.000 kitap yayımlandığı ve bu kitaplara yalnızca Germen ülkeleri değil Almanya'nın ilim ve fen konusundaki ciddiyetini bilen bütün ülkelerin rağbet gösterdiği ifade edilmektedir. Almanya'nın Leipzig şehrinde her yıl Haziran ve Temmuz aylarında kitapçılık ile ilgili panayır yapıldığı ve buraya dünyanın farklı ülkelerinden kitapçıların katıldığı belirtilmektedir. Almanya genelinde 7.500 kitapçı olduğu ve bu kitapçıların bağlı oldukları şehirlerde

bulunan kitap sendikalarına üye olmadan iş yapamadıkları ve bu sendikalar tarafından kitapçılara yönelik ri-sale ile kitap tanıtım katalogları yayınlandığı ifade edilmektedir. Makalede ayrıca isimleri belirtilmeden Beyoğlu'ndaki iki Alman kitapçıya¹ 1910 yılında kaç paralık Almanca kitap ithal ettiklerinin sorulduğu ve kitapçıların Almanyadan ithal ettikleri kitapların ücretinin otuz bin marka yakın olduğu, bu miktarın ise Osmanlı nüfusuna nispetle çok az olduğu belirtilmektedir (Ebüzziya Tevfik, 1310 [1910], ss. 109-113).

2. Amerika'da Kütübhâneler Müessesesi (Bir Zengin): Mecmua-i Edebiye'de yer alan makalede, Mösyö Andre adında Amerikalı bir zenginın 20 yıl boyunca Amerika'nın farklı şehirlerinde 40 kadar kütüphane yaptırdığı, bu kütüphaneler için o güne kadar 18 milyon frank harcadığı ve bu konuda 50 milyon frank masrafı göze aldığı ifade edilmektedir (Mehmet Ekrem, 1900, s. 4).

3. Avrupa Kitabhâneleri: Mecmua-i Ebüzziya'da yayımlanan makalede, New York'ta yayımlanan Kütüphaneler Gazetesi isimli bir yayından alıntı yapıldığı belirtilerek bazı Avrupa ülkelerindeki kütüphaneler hakkında bilgi verilmiştir. Makaleye göre Avusturya'da 570 tane kütüphane vardır ve bu kütüphanelerde 5.475.798 cilt kitap mevcuttur. Bu kitap sayısına yazma eserlerin ve haritaların dâhil edilmediği ve Avusturya'da her yüz kişiye 26 tane kitap düştüğü belirtilmektedir. İtalya'da 493 tane kütüphane olduğu ve bu kütüphanelerde 4.349.281 cilt kitap bulunduğu ve İtalya'da her yüz kişiye 16 tane kitap düştüğü ifade edilmektedir. Prusya'da (Almanya) 398 tane kütüphane olduğu ve bu kütüphanelerde 2.640.450 kitap bulunduğu ve Prusya'da her yüz kişiye 11 tane kitap düştüğü bilgisi verilmektedir. İngiltere'de 200 kütüphane olduğu ve bu kütüphanelerde 2.871.493 cilt kitap bulunduğu, Fransa'da 500 kütüphane olduğu ve bu kütüphanelerde 4.598.000 cilt kitap bulunduğu belirtilerek Fransa'da kişi başına 12 tane kitap düştüğü ifade edilmektedir. Rusya'da yüz kırk beş kütüphane olduğu ve bu kütüphanelerde 952.000 cilt kitap bulunduğu ve kişi başına bir kitap düştüğü, Bavyera'da 169 kütüphane olduğu ve bu kütüphanelerde toplam 1.368.500 cilt kitap bulunduğu belirtilmektedir.

Bu kütüphaneler ayrı ayrı değerlendirildiğinde Paris'teki millet kütüphanesinde (Bibliothèque Nationale de France) 2.078.000 cilt kitap bulunduğundan bu kütüphanenin en büyük kütüphane olduğu ifade edilmektedir. Londra kütüphanesinde 1.000.000, Münih kütüphanesinde 800.000, Berlin kütüphanesinde 700.000, Viyana kütüphanesinde 420.000 cilt kitap bulunduğu belirtilmektedir (Avrupa Kitabhâneleri, 1298 [1881], ss. 542-543).

4. Berlin Hazine-i Evrâkında Vesâik-i Kâdime-i Osmâniye: Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası'nda yer alan makalede, Prusya (Almanya) ile Osmanlı arasındaki münasebetin, Prusya'nın II. Friedrich zamanına kadar siyasi varlığını tesis edememesi, uzaklık ve Prusya'nın denizcilik konusunda çok gelişmiş olmaması gibi sebeplerle geç başladığı ifade edilmektedir. Prusya Hazine-i Evrâkı'nın Berlin'de bulunduğu ve hükümetten özel izin alan herkesin buradan yararlanabildiği belirtilmektedir. Burada Zıştovi Antlaşması'ndan önceki belgelerin incelendiği belirtilmekte ve bu belgelerin gayet iyi muhafaza edildiği dile getirilmektedir. Arşiv çalışanlarının araştırmacılara gayet nazik davrandığı ve kolaylık gösterdiği ifade edildikten sonra belgelerin fotoğraflarının çekilmesine de izin verildiği belirtilmektedir. Makalede, Sadrazam Koca Râgıb Paşa tarafından Prusya Kralı II. Friedrich'e Osmanlı Türkçesi ile yazılan mektup ile Zıştovi Antlaşmasının fotoğrafına yer verilmekte ve incelenen bütün arşiv belgeleri hakkında detaylı bilgi sunulmaktadır (Abdurrahman Şeref, 1333 [1917], ss. 65-92).

5. Berlin Posta Müzesi: İlm-i Asâr-ı Atika üst başlığını taşıyan makale Resimli Gazete'de yayımlanmıştır. Makalede, Berlin'de yeni açılan posta müzesi hakkında bilgi verilmektedir. Berlin'deki büyük postanenin içinde açılan müzede postacıların kullandığı elbiseler, arabalar ve aletler ile posta pullarının bulunduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Almanyada posta hizmetlerinin gelişimi konusunda bilgiler verilmektedir (M. Kazım, 1309 [1893], ss. 1135-1136).

¹ Osmanlı Devleti'nde Beyoğlu'nda kitap ticareti yapan önemli Alman kitapçılar Otto ve Keil ile S. H. Weiss'dir. Otto ve Keil'in işlettiği Librairie International sultanın kitapçısı unvanını kazanmıştır (Strauss, 1993, s. 11). Makalede isimleri belirtilmese de bahsedilen Alman kitapçıların Otto ve Keil ile S. H. Weiss olması kuvvetle muhtemeldir.

6. Boston Kütübhâne-i Cedîdi: Resimli Gazete'de yer alan ve 'Havâdis-i medeniye' üst başlığı altında yayımlanan makalede, Amerika'nın medeni olarak çok gelişmiş olduğu belirtilmekte ve bu konuda önde gelen kurumların kütüphaneler, sanayi kuruluşları ve okullar olduğu ifade edilmektedir. Amerikalıların öğrenmeye çok istekli oldukları ve Amerika'da farklı şehirlere gidildiğinde farklı türde kütüphanelere rastlanıldığı belirtilmektedir. Boston şehrinde 1858 yılında açılan umumi kütüphanenin Joshua Bates² isimli bir kişinin sahip olduğu kitapları kütüphaneye bağışlaması ile kütüphanenin kurulduğu bilgisi verilmekte ve bu kitapların 50.000 İngiliz frangı değerinde olduğu belirtilmektedir. Kütüphanenin inşasının 2.500.000 dolara mal olduğu ve kütüphanenin yangın tehlikesine karşı demirden yapıldığı ifade edilmektedir. Kütüphanenin herkese açık bir halk kütüphanesi olduğu, kütüphanedeki kitap mevcudunun iki milyona yakın olduğu bilgisi verilmektedir (Boston Kütübhâne-i Cedîdi, 1310 [1895], s. 486).

7. Dünyada En Büyük Kütübhâne: Maârif Gazetesi'nde yer alan makalede, dünyanın en büyük kütüphanesinin Paris'teki millet kütüphanesi (Bibliothèque Nationale de France) olduğu ifade edilmektedir. Kütüphanede iki milyon matbu, iki yüz bin el yazması kitap bulunduğu bilgisi verilmektedir. Paris kütüphanesinden sonra İngiltere'deki British Museum'deki kütüphanenin yer aldığı ve bu kütüphanede bir buçuk milyon kitap bulunduğu belirtilmektedir. Makalede dünyadaki bazı önemli kütüphanelerin isimleri ve sahip oldukları kitap sayıları verildikten sonra British Museum'deki kütüphanenin eski eserler konusunda çok zengin bir koleksiyona sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu müzeyi 1891 yılında 890.820 kişinin ziyaret ettiği ve bu ziyaretçilerin 198.310 tanesinin müzenin okuma salonuna gelen okuyucular olduğu belirtilmektedir. Ayrıca British Museum'deki kütüphanenin dünyadaki en önemli pul koleksiyonuna sahip olduğu ifade edilmektedir (Avanzade Mehmed Süleyman, 1310 [1892], ss. 253-254).

8. Fransa Bahriye Müzesine Mahsus Hediye-i Kıymettâr: Mecmua-i Edebiye'de yer alan makalede, Norveçli meşhur kâşif [Fridtjof] Nansen'in kuzey kutbunun keşfinde kullandığı Fram adlı geminin yine Norveçli bir kişi tarafından 25.000 frank harcanarak yapılan bir maketinin Fransa Bahriye Müzesine hediye edildiği ifade edilmektedir (Mehmet Ekrem, 1899, s. 4).

9. Fransa'da Mevcut Kitabhâneler İle Kütüb Mevcudu: Mecmua-i Ebüzziya'da yayımlanan makalede, Fransa eyaletlerindeki kütüphanelerde 4.500.000 ve Paris'teki kütüphanelerde 6.000.000 kitap bulunduğu ifade edilmekte ve bazı kütüphanelerdeki kitap miktarı hakkında bilgi verilmektedir. Makale sonunda İstanbul'daki 47 kütüphanede toplam 68.416 kitap bulunduğu ve bunun Fransa ile Osmanlı arasındaki bilimsel seviyeyi gösterdiği ifade edilmektedir (Fransa'da Mevcut Kitabhâneler, 1302 [1884], ss. 1277-1278).

10. İngiltere Müzesinin Dar'ül Kırâesi: Mecmua-i Ebüzziya'da yayımlanan makalede, British Museum hakkında bilgi verilmektedir. Makaleye göre British Museum diye bilinen İngiltere Müzesi 1793 yılında kurulmuştur. Sir Hans Sloane³ adlı doktorun verdiği 50.000 cilt kitap ile diğer bazı eserlerin British Museum'deki kütüphanenin ilk nüvesini oluşturduğu ifade edilmektedir. Kütüphanenin sahip olduğu kitap sayısının 2.000.000 cilde yakın olduğu bilgisi verilmektedir. Müze ve kütüphaneye bağışta bulunan bazı kişilerden ve onların müze ve kitap koleksiyonlarına yaptıkları katkılardan bahsedildikten sonra bütün koleksiyonların 1847 yılında inşa edilen yeni bir binaya taşındığı belirtilmektedir. Bu yeni binanın şekli ve fiziksel özellikleri belirtildikten sonra kütüphanenin idaresi, okuyucu hizmetleri, ödünç kitap işlemleri, okuyucu salonlarının ve masalarının fiziksel

² Boston Halk Kütüphanesinin ikinci katında bulunan okuma salonu Bates Hall, adını 1852'de kütüphanenin kurulması için binlerce dolar bağışlayan ve Londralı bir ticari bankacı olan Joshua Bates'in onuruna almıştır. Boston Halk Kütüphanesinin ilk büyük bağışçısı olan Joshua Bates, kütüphane hizmetlerinin herkes için ücretsiz olmasını başlatmıştır (Boston Public Library, 2023).

³ Önemli bir doktor ve koleksiyoner olan Sir Hans Sloane (1660-1753) hayatı boyunca 71.000'den fazla obje toplamıştır. Vasiyetinde koleksiyonunu British Museum'a bırakmış ve bu koleksiyon British Museum koleksiyonunun ilk nüvesini oluşturmuştur (British Museum, 2023).

yapısı gibi konularda bilgi verilmektedir. Kütüphane yöneticisinin okuma salonunun orta kısmında bulunan bir masada oturduğu ve 500 cilde yakın olan kütüphane kataloglarının da yöneticinin önündeki masalarda bulunduğu belirtilmektedir. Okuyucuların bu kataloglardan yararlanabildikleri, kataloglara bakma zahmetine girmek istemeyen okuyucuların istedikleri kitapları pusulalara yazarak görevlilere verdiği ve kitapların on dakika süre içinde okuyuculara ulaştırıldığı ifade edilmektedir. Kütüphane görevlilerinin okuyucu masaları arasında sürekli dolaşarak okuyucu isteklerini topladıkları, okuyucuların not almasına yardımcı olmak için masalarda kâğıt ve kalemlerin bulundurulduğu, okuyucu masalarında karşılıklı oturanların birbirini görmesine engel olacak tahta perdelerin olduğu, büyük ciltli ve ağır kitaplar için özel okuma masaları olduğu, okuma salonunun zemininde yürürken ses çıkmasını engelleyecek döşemelerin bulunduğu belirtilmektedir (İngiltere Müzesinin Dar'ül Kırâesi, 1299 [1882], ss. 732-734).

11. İngiltere Matbuatı: Mecmua-i Ebuzziyâda yayımlanan makalede, İngiltere, Amerika ve Kanada'da yayımlanan süreli yayınların adedi hakkında bilgiler verilmektedir. Buna göre 1883 yılında Amerika'da 11.196 adet süreli yayının mevcut olduğu ve bu yayınlardan 1034 tanesinin dergi ve mecmua türü yayınlar, 1062 tanesinin günlük yayımlanan gazeteler olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Kanada'da 616 tane süreli yayın bulunduğu belirtilmektedir. İngiltere'de 1972, İskoçya'da 184, İrlanda'da 151, Gal Prenslığı'nde (Galler) 75 ve Büyük Britanya'ya bağlı diğer yerlerde 31 tane süreli yayın çıktığı bilgisi verilmektedir (İngiltere Matbuatı, 1302 [1884], ss. 1215).

12. İsviçre Matbuatı: Makalede İsviçre'de 306 tane politika ile ilgili süreli yayın olduğu, bu yayınların 122 tanesinin Almanca, 71 tanesinin Fransızca, 7 tanesinin İtalyanca ve 6 tanesinin Latince olarak neşredildiği belirtilmektedir (İsviçre Matbuatı, 1302 [1884], s. 1216).

13. Münih'te Arma Museum: Milli Mecmua'da yer alan makale 'Müzelere Dair' üst başlığını taşımaktadır ve makalede Münih'teki Arma Museum hakkında bilgi verilmektedir. Müzenin fotoğraflarına yer verilen makalede Arma Museum'un Barok tarzı mimariye sahip olduğu ve 1904 yılında inşa edildiği belirtilmektedir. Müze koleksiyonunda askeri aletler, silahlar, askeri kıyafetler ve muhtelif savaşırlara ait tablolar bulunduğu ifade edilmektedir (Şehabeddin, 1926, ss. 957-958).

14. Münih'te Deutsches Museum: Milli Mecmua'da yer alan makale 'Müzelere Dair' üst başlığını taşımaktadır ve makalede Münih'teki Deutsches Museum (Alman Müzesi) hakkında bilgi verilmektedir. Deutsches Museum'un mimarı olan Gabriel von Seidl'in⁴ mimari anlayışı hakkında bilgi verildikten sonra müzenin inşaatına 1906 yılında başlanıldığı ve 1920 yılında tamamlandığı ifade edilmektedir. Müzenin asıl planının Gabriel von Seidl tarafından yapıldığı ancak inşaat tamamlanamadan mimarın vefat ettiği belirtilmektedir. Müzenin inşaa masrafının hükümet, mahalli zenginler ve sanatkarlar tarafından karşılandığı ifade edilmektedir. Müzede büyük bir kongre salonu ile kütüphane bulunduğu belirtilmektedir. Müzenin planı, görüntüsü, tezyinat unsurları hakkında bilgiler verilmekte ve müzede, Almanların tarih boyunca icat ettiği aletlerin örnekleri ile çeşitli hayvan ve bitki türlerinin sergilendiği ifade edilmektedir. Makalede ayrıca Gabriel von Seidl ile Deutsches Museum'un resimlerine yer verilmektedir (Şehabeddin, 1926, ss. 925-927).

15. Münih'te National Museum: Milli Mecmua'da yer alan makale 'Müzelere Dair' üst başlığını taşımaktadır ve makalede Münih'teki National Museum hakkında bilgi verilmektedir. Makalede Münih şehrinin genel yapısından ve Almanların mimari anlayışından bahsedilmekte ve Almanya'da toplumsal yaşamın önemli unsurları olan okul, müze ve kütüphane gibi bilgi merkezlerinin yeni usullerle yönetildiği ifade edilmektedir. National Museum'un 1900 yılında inşa edildiği ve mimarının Gabriel von Seidl olduğu belirtilmektedir. Müze-

⁴ 1848-1913 yılları arasında yaşayan Gabriel von Seidl, 1879'da tasarladığı "Alman Evi" ile mimaride Alman ulusal tarzını başlatmıştır. Bavarian National Museum (Bavyera Ulusal Müzesi), Deutsches Museum (Alman Müzesi) gibi önemli yapıların mimarı olan Seidl, bugün Almanya'nın en önemli mimarlarından biri olarak kabul edilmektedir (Deutsches Museum, 2023).

de Bavyera bölgesinin büyük ölçekli plan ve haritaları, Münih şehrinin tarihine ait bina ve caddeleri gösteren çizimler ile farklı devirlere ait sanat örnekleri, Alman kültürel hayatına ait hemen her çeşit eşyanın, Alman askeri kıyafetlerinin olduğu bilgisi verilmektedir. Müzede sergilenen eşyaların yalnızca Alman tarihine ait olmadığı farklı milletlere ait materyallere de yer verildiği belirtilmektedir. Müze'de sergilenen bir Türk topunun İstanbul'daki Askeri Müzede de sergilenebileceğine dair görüşe yer verilmiştir. National Museum'da Alman kitap dünyasına ait matbu ve yazma eser örneklerinin de olduğu belirtilmekte ve bu yönüyle müzenin İstanbul'daki Evkâf-ı İslamiye Müzesi ile kıyaslaması yapılmaktadır. Kendi tarihimize ait kıymetli eserlerin National Museum'daki gibi sergilenemediği ve Evkâf-ı İslamiye Müzesinin on yıla yakın bir süre önce açılmasına rağmen muntazam bir katalogunun olmadığı belirtilmektedir. Türkiye'deki müzelere karşı halkın ilgisinin az olduğu, kendi tarihini bilmeden başka milletlerin tarihini öğrenmenin yeterli olamayacağı ve Türkiye'nin her şehrine müzeler açılması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca Türk kültürüne ait eserlerin olmadığı, milli konularda yazılmış olan eserlerin Telif ve Tercüme Heyeti tarafından çoğaltılması gerektiği belirtilmektedir (Şehabeddin, 1341 [1925], ss. 603-605)

16. Münih'te Schack Resim Müzesi: Resimli Gazete'de yer alan makalede, Adolf Von Schack tarafından yaptırılan Münih'teki Resim Müzesi hakkında bilgi verilmektedir. Bu müzenin dünyadaki en meşhur resim müzelerinden biri olduğu, 300 kadar tablonun bulunduğu müze koleksiyonunu ağırlıklı olarak Adolf Friedrich von Schack'ın⁵ eserlerinin oluşturduğu belirtilmektedir (Münih'te Schack Resim Müzesi, 1310 [1894], ss. 171-172).

17. New York'ta Bir Kitabhâne: Mecmua-i Ebüzziyâda yayımlanan makalede Amerika'nın New York şehrindeki Astor Kütüphanesi hakkında bilgi verilmektedir. Kütüphanenin Astor'un⁶ vasiyeti ve 2.000.000 Frank bağışı sayesinde kurulduğu ifade edilmektedir. Kütüphanenin 1854 yılında açıldığı ve 80.000 kitaplık bir dermesinin olduğu ve ilerleyen süreçte Astor Ailesi tarafından yapılan bağışlarla hem kütüphane binasının hem de kitap koleksiyonunun genişlediği belirtilmektedir. (New York'ta Bir Kitabhâne, 1300 [1883], ss. 990-991).

18. New York'ta Yeni Kütübhâne-i Umûmi: Mecmua-i Ebüzziyâda yer alan ve 'Amerika Terakkiyatından' üst başlığını taşıyan makalede, Amerika Birleşik Devletleri'nin gelişmişlik düzeyi olarak Avrupa ülkelerini geçtiği bunda da yenilikçi hizmet anlayışının etkili olduğu ve bu hizmetlere halkın kütüphanelerden kolaylıkla yararlanması konusundaki yenilikçi yaklaşımların örnek gösterilebileceği belirtilmektedir. New York'ta yeni açılan⁷ halk kütüphanesinin bu yenilikçi yaklaşımlara iyi bir örnek olduğu ifade edilmektedir. Bu kütüphanede kitap ödünç alma işlemlerinin kolaylıkla yapılabildiği, kütüphanenin okuma salonlarının da okuyucular için her türlü rahat ettirici imkânı sağladığı belirtilmektedir. Yenilikçi bir hizmet olarak kütüphane görevlilerinden kitap talep eden okuyuculara bir numara verildiği ve kitap hazır olduğunda bu işlemlere ayrılan bölümdeki ışıklı numara panolarından okuyucuların numaralarını takip edebildikleri belirtilmektedir. Kütüphane binasında yaşlılara, çocuklara, görme engellilere ayrı okuma salonları tahsis edildiği belirtilmektedir. Ödünç bölümü, gezici kütüphane hizmeti bölümü, kataloglama bölümü, mücellithane ve bir tane de matbaanın bulunduğu kütüphanenin 45 milyon franga mal olduğu ifade edilmektedir (New York'ta Yeni Kütübhâne-i Umûmi, 1330 [1912], ss. 215-217).

⁵ Önemli bir koleksiyoner, seyyah ve sanat hamisi olan Adolf Friedrich von Schack (1815-1894) hayatı boyunca biriktirdiği tabloları kurduğu müzeye bağışlamıştır. Schack'ın çabalarıyla oluşturulan müze, Önemli Alman sanatçıların yaklaşık 180 tablosuyla 19. yüzyıl Alman resmine adanmış en önemli müzelerden biri olarak varlığını sürdürmektedir (Pinakothek, 2023).

⁶ Amerika'nın önde gelen zenginlerinden olan John Jacob Astor (1763-1848) vasiyetinde, New York'ta kendi adıyla anılan bir referans kütüphanesi kurulmasını belirterek bunun için 400.000 \$ taahhüt etmiştir. Ailesi tarafından yerine getirilen vasiyeti sonucunda Astor Kütüphanesi kurulmuştur. Astor Kütüphanesi sonraki süreçte New York Public Library'nin kurulumuna öncülük etmiş ve 1911 yılında açılan bu yeni kütüphane ile birleşmiştir (New York Public Library, 2023)

⁷ New York Public Library (New York Halk Kütüphanesi) 1911 yılında açılmıştır.

19. Paris Kütübhâne-i Kraliyesinde Mevcut Yazma Kütüb-i Şarkîye: Ulûm Gazetesi'nde yer alan makale, "Mesâil-i Müteferrika" başlığı altında verilen çeviri bir yazıdır ve 1855 tarihinde Paris Kütüphanesi (Bibliothèque Nationale de France) tarafından yayımlanan risaleden alınmıştır. Makalede, kütüphanedeki şark yazmalarının İslam medeniyetine ait olanlarının yanı sıra uzak doğu ülkelerine ait eserleri de kapsadığı belirtilmektedir. Kütüphanedeki Arapça eserlerin sayısının 1700 olduğu ancak bu sayının 1729 yılında hazırlanan kütüphane kataloğuyla eşit olması sebebiyle aradan geçen zaman zarfında kütüphane koleksiyonuna yeni Arapça eser katılmamış olmasının garip olduğu ifade edilmektedir (Paris Kütübhâne-i Kraliyesi, 1286 [1869], ss. 778-780).

20. Posta Müzesi: Resimli Gazete'de yer alan makalede, Washington'da açılan Posta Müzesi hakkında bilgi verilmektedir. Eski Washington Postane binasında açılan müzede, Amerikâda tarih boyunca kullanılan posta alet ve elbiseleri, tarihi posta pulları, posta taşımacılığında kullanılan araçların yer aldığı belirtilmekte ve müzenin pek çok kişi tarafından ziyaret edildiği ifade edilmektedir (Posta Müzesi, 1310 [1894], ss. 414-415).

21. Tarih-i Medeniyette Kütübhâneler: Mihrab Mecmuası'nda yer alan makalede, medeniyetin temelini ilim ve eğitim olduğu belirtilmektedir. Âlemin yaratılışından beri milyonlarca yıl geçtiği, insanların hayatının yedi bin yıllık bir zaman dilimi olduğu ve bu zaman diliminde insanların meydana getirdiği ilmi ve sınaî eserlerin kıymet ve mahiyetlerine ait âlimlerin topladıkları vesikaların, ecdadımızın medeniyet tarihinde yarattıkları gelişmenin, asrı hazır alimlerini hayrete düşürecek derecede yüksek olduğu ifade edilmektedir. Beş bin yıl önce meydana getirilen Mısır piramitleri, Karnak Tapınağı, Baalbek Harabeleri gibi eserleri görüp de eski medeniyetlerin sanayini takdir etmemenin mümkün olmadığı belirtilmektedir. Rus âlimlerinden [Pyotr Kuzmich] Kozlov'un Moğolistan'daki incelemeleri sonucunda Harur-hunun adındaki antik şehirde büyük bir kütüphane ve 2.000'den fazla yazma eser ve muhtelif tablolar keşfettiğini ve bunları kaleme aldığı eserinde etraflıca anlattığı ifade edilmektedir. Bu keşfin en çok Türk âlemini ilgilendirdiği ve Türk tarihinin karanlıkta kalan taraflarını aydınlatacağı belirtilmektedir.

Bugünkü ilmi gelişmelerin antik çağlardan beri devam eden bilimsel faaliyetler neticesinde ortaya çıktığı belirtildikten sonra dünyada ilk kütüphane kuranların M.Ö. 1700 yılında Babilliler olduğu ve bilim insanları tarafından yapılan çalışmalarda Babillilere ait bir kütüphanenin keşfedildiği ifade edilmektedir.

Babillilerden sonra Mısırlıların kitaplara önem verdikleri ve Firavunların büyük kütüphaneleri olduğu belirtilmektedir. Bu kütüphanelerde dini kitapların yanında, matematik, tıp, astronomi, felsefe gibi bilim dallarıyla ilgili eserlerin de bulunduğu belirtilmektedir.

Asurluların Ninova'da inşa ettikleri Asur Banibal kütüphanesi, Yunanlıların İskenderiye'de kurdukları kütüphane için tafsılatlı bilgiler verilmekte ve kütüphanedeki kitap sayısının 900.000 civarında olduğu ifade edilmektedir. Yine Yunanlılar tarafından Antakya'da kurulan kütüphane, Kartacalıların kurduğu kütüphane, Bergama Kütüphanesi ve Bergamalıların icat ettiği parşömen hakkında bilgi verilmektedir. Romalıların ve Bizanslıların kurdukları kütüphaneler hakkındaki bilgilerden sonra İslam dünyasındaki bilimsel faaliyetler ve kütüphaneler hakkında bilgi verilmektedir. Moğolların Bağdat'ı istilası ve buradaki kütüphaneleri yok etmesi, Endülüs Emevi Devleti'nin İspanyollar tarafından yıkılması ve buradaki kütüphanelerin tahrip edilmesinden bahsedilmektedir. Fatımilerin Mısır'da ve Şam'da kurduğu kütüphaneler hakkında bilgi verilmektedir (Tahir Harimi, 1924, ss. 364-372).

22. Tarih-i Medeniyette Kütübhâneler: Mihrab Mecmuası'nda yer alan makale aynı ismi taşıyan bir önceki makalenin devamı niteliğindedir. Makalede, Maverâünnehir'de İbni Sina'nın yararlandığı Nuh bin Mansur Kütüphanesi ile Ali Şir Nevai'nin kütüphanesinin o asrın ilim depolarından olarak kabul edildiği ifade edilmektedir. İslam âleminde o devirlerde birçok meşhur kişinin binlerce ciltlik kütüphaneleri olduğu belirtilmektedir.

İslam âlimlerinin inançları gereği ilim öğrenmeye önem verdikleri ve bu uğurda çok uzun yolculukları göze aldıkları dile getirilerek İslam medeniyetinin asırlarca süren gelişmesinin sebebi olarak bu ilmi faaliyetler gösterilmektedir.

İstanbul'daki kütüphanelerin kitap mevcudu ve durumları hakkında bilgi verilmektedir. Buna göre; Umumi Kütüphane [Beyazıt Devlet Kütüphanesi]: 40.000, Yıldız Kütüphanesi: 20.000, Millet Kütüphanesi: 18.000 kitaba sahip olduğu belirtilmektedir. Kapatılan bazı kütüphanelerden 150.000 kitabın Süleymaniye Kütüphanesine nakledildiği ifade edilmektedir.

Avrupa'daki kütüphanelerin durumu ile karşılaştırma yapılarak Avrupa'ya göre çok geri kaldığı ifade edilmektedir. Avrupa ve Amerika'daki kütüphaneler hakkında genel bilgi verilerek kütüphanelerin toplum hayatındaki olumlu etkisinden bahsedilmekte ve bu olumlu etki sebebiyle hapishane, fabrika, kışla, köy ve kasaba gibi yerlerde kütüphaneler açıldığı belirtilmektedir.

İslam medeniyetindeki meşhur kütüphanelerin kitap miktarı hakkında bilgi verilmektedir. Buna göre; Bağdat Beytülhikme Kütüphanesi: 10.000, Kurtuba Kütüphanesi: 400.000, Kahire Kütüphanesi: 1.000.000, Trablus Şam Kütüphanesi: 3.000.000, Meraga Kütüphanesi: 400.000 kitaba sahiptir. Avrupa'daki en meşhur kütüphanelerinin kitap miktarı ise; Paris Milli Kütüphanesi: 2.700.000, British Museum Kütüphanesi: 1.477.000, Petersburg Kütüphanesi: 1.360.000, Berlin Kütüphanesi: 1.230.000, Viyana Kütüphanesi: 924.000, Roma Milli Kütüphanesi 977.000 kitaba sahiptir.

Amerika genelinde 2026 kütüphane ve bu kütüphanelerde 33.051.872 tane kitap olduğu belirtilmektedir. Kütüphanelerden mahrum olan bir milletin yükselemeyeceği ifade edilmekte ve medeniyetin gelişimi karşısında bir şey yapmadan durmanın intihar olacağı, bu sebeple devleti gelecek yüzyıllara ulaştırmak için bütün milletçe ilimle ilgilenmek gerektiği ifade edilmektedir (Tahir Harimi, 1924, ss. 452-455).

23. Tibaâtın Fransa'da İntişârı: Mecmua-i Ebüzziyâ'da yayımlanan makalede, matbaanın Fransa'da 1468 yılında XI. Louis zamanında Sorbonne rahiplerinden Jean De La Pierre⁸ tarafından kurulduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Fransa'da basılan ilk kitabın Bergamo'nun⁹ kitabı olduğu belirtilmektedir. Fransa'da matbaanın kurulmasından sonra hattatların matbaaya karşı olumsuz tavır aldığı ve matbaacılar aleyhine dava açılarak faaliyetlerinin durdurulduğu belirtilmektedir. Ancak Fransa Kralı XII. Louis'in bu durumdan haberdar olması ile mahkeme kararını feshettiği ve matbaanın faaliyetlerine yeniden başladığı belirtilmektedir. Fransa Kralı XII. Louis'in matbaaya çok önem verdiği ve kendisinin de basım tekniklerini öğrendiği ve matbaacıların vergi yükümlülüğünü kaldırdığı ifade edilmektedir (Tibaâtın Fransa'da İntişârı, 1298 [1881], ss. 533-535).

24. Toulouse'da Georges Labit Müzesi: Resimli Gazete'de yer alan makalede, Fransa'nın Toulouse şehrinde açılan ve Georges Labit¹⁰ tarafından kurulan müze hakkında bilgi verilmektedir. Müzede Georges Labit'in seyahatleri sonucunda topladığı kıymetli eşyaları sergilediği ve müzeye girişin ücretsiz olduğu belirtilmektedir.

⁸ Bu bilginin doğruluğunu teyit etmek amacıyla yapılan incelemelerde Jean De La Pierre adında birine rastlanmamıştır. Kaynaklarda, matbaanın Fransa'ya gelişinin 1470 yılında Sorbonne Üniversitesinin rektörü tarafından üç Alman matbaacının Sorbonne Üniversitesinin binasında matbaa kurmak için davet edilmeleri sonucu olduğu ve ilk Fransız matbaacılar arasında, 1481 yılında matbaada çalışmaya başlayan Jean Dupré adında birinin var olduğu bilgisi vardır (Britannica, 2023). Osmanlı Türkçesi ile yazılan metinde Jean De La Pierre diye yazılan ismin hatalı olması kuvvetle muhtemeldir. Bu hata metindeki yazım yanlışından ya da hatalı bilgiden kaynaklanıyor olabilir.

⁹ Erken dönem İtalyan hümanistlerinden biri olan Bergamolü Gasparino da Barzizza (1360-1431) bir yazar ve bir öğretmendir. Yazıları, hitabet, retorik, edebi ve tarihi konulardaki çalışmaları içermektedir. Latince bir yazım kılavuzu derlemiştir. Mektuplar Kitabı (1470), Fransa'da bir matbaa tarafından basılan ilk kitap olmuştur (Britannica, 2023).

¹⁰ Antik sanat eserleri aramak için dünyayı dolaşan tutkulu bir etnolog olan Georges Labit (1862-1899) yaşamı boyunca biriktirdiği eserleri sergilemek üzere 1893 yılında kendi adıyla anılan müzeyi kurmuştur. Georges Labit müzesi, Fransa'nın en güzel doğu sanatı koleksiyonlarından birine (Japonya, Çin, Güneydoğu Asya, Hindistan, Tibet, Nepal) ve Mısır antikalarından oluşan önemli bir koleksiyona ev sahipliği yapmaktadır (Georges Labit Museum, 2023).

Müzenin Arap mimarisine uygun olarak yapıldığı, müzenin giriş kapısının Elhamra Sarayının¹¹ kapısına benzediği ifade edilmektedir (Toulouse'da Georges Labit Müzesi, 1310 [1894], ss. 256-257).

25. Vatikan Kütübhânesi'ndeki Âsar-ı İslamiyye: Sırât-ı Mustakîm'de yer alan bu makalenin, dünyanın en zengin kütüphanelerinden biri olduğu belirtilen Vatikan Kütüphanesi'ndeki¹² şark dünyasına ait eserlerin fihristinin çıkarılması amacıyla kaleme alındığı belirtilmektedir. Makalede, Vatikan Kütüphanesi'nde İslam dünyasına ait 45.000 yazma eser olduğu ifade edilmekte ve bu eserleri inceleyebilmek için bir dilekçe ile müracaatta bulunulması gerektiği, kütüphane müdürünün onay vermesi ile kütüphanede görevli memurlar müracaat eden kişinin isim, görev, adres bilgilerini kütüphane defterine kaydederek kütüphaneyi kullanma konusunda yardımcı oldukları belirtilmektedir (Haşim Veli, 1326 [1910], s. 91).

26. Vatikan Kütübhânesi'nde Âsar-ı İslamiyye: Sırât-ı Mustakîm'de yer alan ve bir önceki makalenin devamı niteliğinde olan makalede, Vatikan Kütüphanesinde bulunan İslam yazmalarının 16 tanesi hakkında bilgi verilmektedir. Bu eserlerin 14 tanesinin gayet zarif ciltli Hamâil kitapları olduğu diğer iki kitaptan birinin Davud Peygamberin Zebur kitabı ve diğerinin Envar-ı Aşikin adlı eser olduğu ifade edilmektedir. Makalede ayrıca o günlerde Roma'yı ziyaret eden Müze müdürü Halil Edhem Bey ile birlikte Vatikan Kütüphanesine yapılan ziyaret hakkında bilgi verilmektedir. Kütüphanenin yalnızca matbu eserler kısmını gezmelerine izin verildiği, bu eserlerin 500.000 cilt olduğu belirtilmekte ve okuma salonlarının düzen ve temizliğinden övgü ile bahsedilmektedir (Haşim Veli, 1326 [1910], s. 118).

27. Vatikan Kütübhânesi'ndeki Âsar-ı İslamiyye: Sırât-ı Mustakîm'de yer alan ve önceki makalelerin devamı olan makalede, Vatikan Kütüphanesinde bulunan İlm-i kevâkib ve'l-anasır, dua mecmuası, takvim, ruzname, ilmi hesap hakkında bir mecmua, Osmanlıca-İtalyanca dil bilgisi kitabı, muhtasar ilmihal, Süryaniceden tercüme sarf kitabı hakkında bilgi verilmektedir (Haşim Veli, 1327 [1911], s. 137).

28. Vatikan Kütübhânesi'nde Âsar-ı İslamiyye: Sırât-ı Mustakîm'de yer alan ve önceki makalenin devamı olan makalede, Vatikan Kütüphanesi'nde bulunan Tefsir-i Garibü'l-Kur'an¹³, Muarrebü'l-Kur'an¹⁴, Kitabü'l-Muamma¹⁵ adlı üç yazma eser hakkında bilgi verilmektedir (Haşim Veli, 1327 [1911], s. 159).

29. Vatikan Kütübhânesi'nde Âsar-ı İslamiyye: Sırât-ı Mustakîm'de yer alan ve önceki makalenin devamı olan makalede, Vatikan Kütüphanesinde bulunan Farsça Kuran-ı Kerim Tefsiri¹⁶, el-Tulu' ila İsrâ el-Tenkîh¹⁷, Kitab-ı Hamlü'n-Nisa¹⁸ adlı üç yazma eser hakkında bilgi verilmektedir (Haşim Veli, 1327 [1911], ss. 167-168).

¹¹ İslâm mimarisinin İspanya'daki en önemli yapılarından biri olan Elhamra Sarayı, İspanya'nın Gırnata şehrinde bulunmaktadır. Elhamra Sarayının yapımına 889 yılında küçük bir kale inşa edilerek başlanmıştır. Zamanla çeşitli onarım ve eklemelerin yapıldığı sarayın bugün ayakta kalan bölümlerinin büyük kısmı 14. yüzyılda yapılmıştır (Özdemir, 1995, ss. 29-31).

¹² İtalya'nın Roma şehrinde bulunan Vatikan, hem bağımsız bir devlet hem de Hristiyanlık Dininin Katolik Mezhebinin yönetim merkezidir. Burada bulunan kütüphane, Hristiyanlık tarihi bakımından olduğu kadar İslâm ve Türk eserleri açısından da değerli koleksiyonlara sahiptir (Şakiroğlu, 2012, ss. 564-568). 475 yılında hizmete giren Vatikan Kütüphanesinde bugün 180.000'den fazla el yazması, 1.600.000 basılı kitap, binlerce çizim, gravür ve fotoğraf bulunmaktadır (Vatican Apostolic Library, 2023).

¹³ Kur'an-ı Kerim'de anlamı bilinmeyen veya anlaşılması güç olan kelimelerin tefsirini (açıklaması) konu edinen ilim dalına Garibü'l-Kur'an denir (Cerrahoğlu, 1996, s. 379). Tefsir-i Garibü'l-Kur'an bu türde Arapça bir eserdir.

¹⁴ Muarreb kelimesi, Arapçalaşmış anlamına gelmektedir (Ünal Karaaslan, 2011, s. 26). Muarrebü'l-Kur'an, Kur'an-ı Kerim'deki Arapçalaşmış kelime ve terimleri inceleyen Arapça bir eserdir.

¹⁵ Bazı eserlerde mesajların herkes tarafından anlaşılmasını için kullanılan örtülü ifade yöntemlerine başvurulmuştur. Bu örtülü ifadelerin çözüm tekniklerini konu edinen istihrâc-ı muammâ disiplinleri, 8. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır (Durmuş, 2020, s. 319). Kitabü'l-Muamma da bu türde Türkçe bir eserdir.

¹⁶ Tarih boyunca Kur'an-ı Kerim'i farklı kültürlerden insanların anlamaları için o dillere çevirileri yapılmıştır. Kuran-ı Kerim'in Farsça tefsiri de bu uygulamalara bir örnektir.

¹⁷ Arapça bir tıp kitabıdır.

¹⁸ Çeşitli kadın hastalıkları hakkında bilgi veren Arapça bir tıp kitabıdır.

Sonuç

Makaleler Batılılaşma perspektifinden değerlendirildiğinde Batı'daki bilgi kurumlarının bilginin düzenlenmesi gibi konulardaki gelişmişliğine vurgu yapılarak buralardaki mesleki uygulamaların aktarılmadığı görülmüştür. Makalelerin yayınlandığı dönem Batı'da bilgi kurumları ile ilgili önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Özellikle gerek Avrupa'da gerek Amerika'da halk kütüphaneleriyle ilgili ilk yasal düzenlemelerin yapılması, mesleki birliklerin kurulması, üniversite düzeyinde kütüphanecilik eğitiminin başlaması gibi konular bilgi bilimleri tarihi açısından çok önemlidir. Ancak makalelerde bilgi bilimleri alanındaki bu önemli konuların hiçbirine değinilmediği görülmüştür. Bir makalede, New York halk kütüphanesindeki yenilikçi hizmet anlayışının toplumun gelişimine etkisi üzerinde durulmuş ve bu kütüphanedeki uygulamalardan bahsedilmiştir. Ancak bu makalede de mesleki ve teknik konular detaylı bir şekilde ele alınmamıştır. Batılılaşma açısından mesleki ve teknik gelişmeler üzerinde detaylıca durulmasa da makalelerin bütününde Batı'daki bilgi kurumlarından övgü ile bahsedildiği, kütüphane yaptıran bazı hayır sahibi kişiler hakkında haberlere yer verildiği, toplumsal gelişmenin bilgi kurumlarının yaygınlık kazanmasıyla ilgili olduğu üzerinde durulması, makalelerde bilgi kurumlarının gelişmesini teşvik edici bir yaklaşımın hâkim olduğu izlenimini vermektedir. Almanyadaki National Museum hakkındaki makalede, bu müzenin İstanbul'daki Evkâf-ı İslamiye Müzesi ile kıyaslaması yapılmaktadır. National Museum'da olduğu gibi kendi tarihimize ait kıymetli eserlerin sergilenemediği ve Evkâf-ı İslamiye Müzesinin on yıla yakın bir süre önce açılmasına rağmen düzenli bir katalogunun olmadığı ve bu eksikliğin bir an önce giderilmesi gerektiği belirtilerek Osmanlı Devleti'nin her şehrine müzeler açılması gerektiğinin ifade edilmesi, Batı'daki uygulamaları doğrudan örnek almakla ilgili olması açısından dikkat çekicidir. Ancak makalelerin genelinde Batı ülkelerindeki bilgi kurumlarının Osmanlı'daki örnekleriyle kıyaslamasının yapılmadığı görülmektedir.

Çalışma sonucunda Batı'nın teknik gelişmişliğinin bilgi kurumlarına yansıdığını gösteren yayınlar yapıldığı ancak bu yayınlarda arşivcilik, kütüphanecilik ya da müzecilikle ilgili mesleki uygulamaların detaylarına girilmediği, çoğunlukla bilgi kurumları ve koleksiyonları hakkında tanıtıcı bilgiler verildiği görülmüştür. Makalelerin analizinden elde edilen bulgulara dayanarak bu makalelerin daha çok tanıtım ve bilgi vermek amacıyla kaleme alındıkları söylenebilir. İncelenen makalelerin bilgi bilimleri alanında mesleki/teknik konularda detaylı bilgi içermemelerine bakılarak ülkemizdeki mesleki gelişime ve alan yazına katkılarının sınırlı olduğu sonucuna varılmıştır.

İzin ve Katkı Bildirimleri

Etik Kurul İzni

Yazar makalede etik kurul iznine ihtiyaç duyulmadığını beyan etmiştir.

Yazarlık Katkısı

Makale tek yazarlıdır

Kaynakça

- Abdurrahman Şeref. (1333 [1917]). Berlin hazine-i evrâkında vesâik-i kâdime-i Osmaniye. *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, 8(44), 65-92.
- American Library Association. (2023). *History*. <https://www.ala.org/aboutala/node/230/>
- Avanzade Mehmed Süleyman. (1308 [1892]). Dünyada en büyük kütübhâne. *Maârif Mecmuası*, 3(68), 253-254.
- Avrupa kitabhâneleri. (1298 [1881]). *Mecmua-i Ebüzziya*, 2(17), 542-543.
- Batı. (2022). *Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük* içinde. <https://sozluk.gov.tr/>

- Boston kütübhâne-i cedidi. (1310 [1895]). *Resimli Gazete*, 4(197), 486.
- Boston Public Library. (2023). *BPL History*. <https://www.bpl.org/bpl-history/>
- Britannica. (2023). *History of publishing*. <https://www.britannica.com/topic/publishing/The-age-of-early-printing-1450-1550>
- Britannica. (2023). *Gasparino da Barzizza*. <https://www.britannica.com/biography/Gasparino-da-Barzizza>
- British Museum. (2023). *Sir Hans Sloane*. <https://www.britishmuseum.org/about-us/british-museum-story/sir-hans-sloane>
- Cerrahoğlu, İ. (1996). Garibü'l-Kur'ân. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 13, 379-380. <https://islamansiklopedisi.org.tr/garibul-kuran>
- Columbia University. (2019). *Library & Information Science*. https://library.columbia.edu/about/policies/collection-development-policies-strategies/subject/library_information_science.html
- Dewey, M. (1993). *Dewey Onlu Sınıflama ve bağıntılı dizin 20. basımın Türkçe çeviri ve uyarlaması* (F. N. Ayhan, Çev.). T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı.
- Deutsches Museum. (2023). *Gabriel von Seidl, 100 years of death*. <https://blog.deutsches-museum.de/2013/06/13/100-jahre-todestag-gabriel-von-seidl>
- Duman, H. (1986). *İstanbul kütüphaneleri Arap harfli süreli yayınlar toplu kataloğu 1828-1928*. The Research Centre for Islamic History Art and Culture.
- Durmuş, İ. (2020) Muamma. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30, 319-320. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muamma>
- Ebüzzıya Tefvik. (1330 [1912]). Almanya'nın 1910 senesindeki kitap ihracatı. *Mecmua-i Ebüzzıya*, 13(132), 109-113.
- Erünsal İ. E. (1982). *Kütüphanecilikle ilgili Osmanlıca metinler ve belgeler I*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Erünsal İ. E. (1990). *Kütüphanecilikle ilgili Osmanlıca metinler ve belgeler II*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Erünsal İ. E. (2008). Tanzimat sonrası Türk kütüphaneciliği ile ilgili belgeler. *Osmanlı Araştırmaları*, XXXI, 229-339.
- Fransâda mevcut kitabhâneler ile kütüb mevcudu. (1302 [1884]). *Mecmua-i Ebüzzıya*, 4(40), 1277-1278.
- Georges Labit Museum. (2023). *The Georges Labit Museum*. <https://www.museegeorgeslabit.fr/musee/>
- Hanioğlu, M. Ş. (1992). Batılılaşma. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5, 148-152. <https://islamansiklopedisi.org.tr/batililasma#1-giris>
- Haşım Veli. (1326 [1910]). Vatikan Kütübhanesi'nde âsar-ı İslamiyye. *Sırât-ı Mustakîm*, 6(138), 118.
- Haşım Veli. (1326 [1910]). Vatikan Kütübhanesi'ndeki âsar-ı İslamiyye. *Sırât-ı Mustakîm*, 6(136), 91.
- Haşım Veli. (1327 [1911]). Vatikan Kütübhanesi'nde âsar-ı İslamiyye. *Sırât-ı Mustakîm*, 6(141), 167-168.
- Haşım Veli. (1327 [1911]). Vatikan Kütübhanesi'ndeki âsar-ı İslamiyye. *Sırât-ı Mustakîm*, 6(139), 137.
- Haşım Veli., (1327 [1911]). Vatikan Kütübhanesi'nde âsar-ı İslamiyye. *Sırât-ı Mustakîm*, 6(140), 159.
- İngiltere matbuatı. (1302 [1884]). *Mecmua-i Ebüzzıya*, 4(38), 1215.
- İngiltere Müzesinin dar'ül kırâesi. (1299 [1882]). *Mecmua-i Ebüzzıya*, 2(23), 732-734.
- İSAM. (2023). *Osmanlıca makaleler veri tabanı*. <http://ktp.isam.org.tr/>
- İsviçre matbuatı. (1302 [1884]). *Mecmua-i Ebüzzıya*, 4(38), 1216.
- Kaptan, S. (1998). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri (11. bs.)*. Tek Işık Web Ofset.

- Karaaslan, Ü. (2011). Ta'rib. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40, 26-28. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tarib>
- Keskin, İ. (2009). İkdâm Gazetesinde okul kütüphaneleri hakkında yayınlanan bir makale ve düşündürdükleri. İ. Keskin, M. H. Kutluoğlu, S. Pamuk (Yay. Haz.), *Tülin Aren Armağanı* içinde (ss. 133-146). Pamuk Yayıncılık.
- M. Kazım. (1309 [1893]). Berlin Posta Müzesi. *Resimli Gazete*, III(137), 1135-1136.
- McMenemy, D. (2018). Public Libraries in the UK - history and values. https://cdn.ymaws.com/www.cilip.org.uk/resource/resmgr/cilip_new_website/plss/l1_and_l2_ethics.pdf
- Mehmet Ekrem. (1899). Fransa Bahriye Müzesine mahsus hediye-i kıymettâr. *Mecmua-i Edebiye*, 1(6), 4.
- Mehmet Ekrem. (1900). Amerika'da kütübhâneler müessesesi (bir zengin). *Mecmua-i Edebiye*, 1(46), 4.
- Millî Kütüphane. (2023, 4 Mart). Süreli yayınlar hakkında. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals>
- Müniht'e Schack Resim Müzesi. (1310 [1894]). *Resimli Gazete*, 4(171), 171-172.
- New York Public Library. (2023). *History of the New York Public Library*. Erişim adresi: <https://www.nypl.org/help/about-nypl/history>
- New York'ta bir kitabhâne. (1300 [1883]). *Mecmua-i Ebüzzıya*, 3(31), 990-991.
- New York'ta yeni kütübhâne-i umûmi. (1330 [1912]). *Mecmua-i Ebüzzıya*, 13(135), 215-217.
- Odabaş, H. ve Odabaş, Z. Y. (2007). *Osmanlıca metinler: matbaacılık, Osmanlı kütüphaneleri ve şehirleri*. Türk Kütüphaneciler Derneği.
- Özdemir, M. (1995). Elhamra Sarayı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11, 29-31. <https://islamansiklopedisi.org.tr/elhamra-sarayi>
- Öztürk, S. (2000). İstanbul kütüphanelerinde bulunmayan bazı Arap harfli Türkçe süreli yayınlar. *Simurg*, 1(2-3), 130-137.
- Paris Kütübhâne-i Kraliyesinde mevcud yazma kütüb-i şarkıye. (1286 [1869]). *Ulûm Gazetesi*, 2(13), 778-780.
- Pinakothek. (2023). *Sammlung Schack*. <https://www.pinakothek.de/en/visit/sammlung-schack>
- Posta müzesi. (1310 [1894]). *Resimli Gazete*, 4(191), 414-415.
- Rukancı, F. ve Odabaş, H. (2006). *Osmanlıca metinler: kütüphanecilik ve çeşitli alanlara ait belgelerin transkripsiyonu*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Strauss, J. (1993). İstanbul'da kitap yayını ve basımevleri (E. Üyepazarcı, Çev.). *Müteferrika: Kitabiyat Dergisi*, 1, 5-17.
- Şakiroğlu, M. H. (2012). Vatikan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 42, 564-568. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vatikan>
- Şehabeddin. (1926). Müniht'e Arma Museum. *Milli Mecmua*, 5(59), 957-958.
- Şehabeddin. (1926). Müniht'e Deutsches Museum. *Milli Mecmua*, 5(57), 925-927.
- Şehabeddin. 1341 [1925]. Müniht'e National Museum. *Milli Mecmua*, 2(37), 603-605.)
- Tahir Harimi. (1924). Tarih-i medeniyette kütübhâneler. *Mihrab Mecmuası*, 1(12), 364-372.
- Tahir Harimi. (1924). Tarih-i medeniyette kütübhâneler. *Mihrab Mecmuası*, 1(13-14), 452-455.
- Tıbaâtın Fransâda İntişârı. (1298 [1881]). *Mecmua-i Ebüzzıya*, 2(17), 533-535.
- Toulouse'da Georges Labit Müzesi. (1310 [1894]). *Resimli Gazete*, 4(178), 256-257.
- Vatican Apostolic Library. (2023). *History*. <https://www.vaticanlibrary.va/en/the-library/history-of-BAV.html>
- Yılmaz Şentürk, E. (2022). Avrupadaki tasnif sistemlerine dair gelişmelerin Türk arşivcilik tarihine etkisi: arşivlerde usul ve kaide. *Türk Kütüphaneciliği*, 36(1), 90-119.